

О. В. Стовба, доктор юридичних наук,
головний науковий співробітник лабораторії теоретичних
досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої
та науково-методичної діяльності, Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Майбутній вступ України до ЄС вимагає проведення низки реформ в усіх галузях державного та суспільного життя. Як відомо, європейські стандарти захисту прав і свобод людини встановлені насамперед Європейською конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950 р., яка ратифікована Україною 17.07.1997 р. Відтак виникає питання уніфікації національного законодавства із правовим масивом норм ЄС. Остеронь цієї тенденції не може залишатися і кримінальне процесуальне право. Першим кроком на цьому шляху стало прийняття у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України. Разом з тим деякі його положення і практика їх застосування теж не є ідеальними і викликають потребу у зверненні до норм і інститутів європейського права.

Серед зазначених питань особливо важливою є проблема забезпечення права людини на свободу і особисту недоторканість, яке передбачено ст.5 ЄКПЛ. Хоча обмеження цього права у ході кримінального провадження є логічним і невід'ємним від самої суті кримінального процесу, застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження має здійснюватися у суворій відповідності не тільки до норм національного законодавства, але й вимог і стандартів, встановлених ЄКПЛ. Це виключає в себе як обґрунтованість затримання (ст.ст. 207, 208 КПК України), так застосування домашнього арешту (ст.181 КПК України) чи взяття під варту (ст.183 КПК України). Як відомо, вирішення зазначених питань покладено КПК України на слідчого суддю. Разом з тим, його рішення не є запорукою дотримання належної правової процедури, а тому законодавством гарантовано можливість подання зацікавленою особою відповідної заяви до Європейського суду з прав людини. Відтак необхідно більш чітко окреслити механізм звернення до ЄСПЛ осіб, які вважають, що їх права порушено рішеннями слідчого судді. Практичне значення подібних наукових розвідок буде полягати у з'ясуванні того, на які особливості національної судової практики слід звернути увагу для її уніфікації та зменшення кількості порушень з боку держави Україна тих зобов'язань, які вона взяла на себе шляхом ратифікації ЄКПЛ.

Аналіз зазначеного питання вказує на те, що рішення слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження можуть бути предметом розгляду ЄСПЛ за умови дотримання вимог ст. 35 ЄКПЛ щодо прийнятності такої заяви. Для цього необхідно вичерпати засоби національного захисту та подати відповідну заяву в межах строків, передбачених ст.35 ЄКПЛ. При розгляді зазначеної заяви предметом уваги ЄКПЛ буде насамперед не дотримання слідчим суддею вимог національного законодавства України, а відповідність процесуального рішення про обмеження прав заявника положенням ст.5 ЄКПЛ.

Ключові слова: слідчий суддя, кримінальне провадження, досудове розслідування, оскарження рішень слідчого судді, права і свободи людини.

O. V. Stovba. Appeal against decisions of the investigating judge: practice of the European Court of Human Rights

Ukraine's upcoming accession to the EU requires a number of reforms in all areas of state and public life. As is well known European standards for the protection of human rights and freedoms are established primarily by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950, which was ratified by Ukraine on 17.07.1997. Criminal procedural law cannot stay away from this trend. The first step in this direction was the adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012. At the same time, some of its provisions and the practice of their application are also not perfect and require recourse to the norms and institutions of European law.

Among these issues, the problem of ensuring the human right to liberty and security of person, as provided for in Article 5 of the ECHR, is particularly important. Although the restriction of this right in the course of criminal proceedings is logical and inherent in the very essence of the criminal process, the application of appropriate measures to ensure criminal proceedings must be carried out in strict compliance not only with the provisions of national legislation, but also with the requirements and standards established by the ECHR. This excludes both the validity of detention (Articles 207, 208 of the CPC of Ukraine) and the application of house arrest (Article 181 of the CPC of Ukraine) or detention (Article 183 of the CPC of Ukraine). As is known, the CPC of Ukraine assigns the investigating judge to resolve these issues. At the same time, his decision is not a guarantee of due process, and therefore the law guarantees the possibility for the interested person to file an application with the European Court of Human Rights. Therefore, it is necessary to more clearly outline the mechanism for persons who think that their rights have been violated by the decisions of the investigating judge to apply to the ECHR. The practical significance of such scientific research will be to find out what features of national judicial practice should be addressed in order to unify it and reduce the number of violations by the State of Ukraine of the obligations it has assumed by ratifying the ECHR.

The analysis of this issue indicates that decisions of the investigating judge on the application of interim measures in criminal proceedings may be subject to consideration by the ECHR, provided that the requirements of Article 35 ECHR regarding the admissibility of such an application are met. To do so, it is necessary to exhaust national remedies and file a relevant application within the time limits provided for in Article 35 ECHR. When considering the said application, the subject of the ECHR's attention will be primarily not the investigating judge's compliance with the requirements of the national legislation of Ukraine, but the compliance of the procedural decision to restrict the applicant's rights with the provisions of Article 5 of the ECHR.

Key words: investigating judge, criminal proceedings, pre-trial investigation, appeal against decisions of the investigating judge, human rights and freedoms.

Постановка проблеми. Майбутній вступ України до ЄС вимагає проведення низки реформ в усіх галузях державного та суспільного життя. Не є винятком і правова сфера. Як відомо, європейські стандарти захисту прав і свобод людини встановлені насамперед Європейською конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950 р., яка ратифікована Україною 17.07.1997 р. (далі – ЄКПЛ) [1]. Відтак виникає гостре та нагальне питання уніфікації національного законодавства із правовим масивом норм ЄС. Осторонь цієї тенденції не може залишатися і кримінальне процесуальне право. Першим кроком на цьому шляху стало прийняття у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2]. Разом з тим деякі його положення і практика їх застосування теж не є ідеальними і викликають потребу у зверненні до норм і інститутів європейського права.

Серед зазначених питань особливо важливою є проблема забезпечення права людини на свободу і особисту недоторканість, яке передбачено ст.5 ЄКПЛ. Хоча обмеження цього права у ході кримінального провадження є логічним і невід’ємним від самої суті кримінального процесу, застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження має здійснюватися у суворій відповідності не тільки до норм національного законодавства, але й вимог і стандартів, встановлених ЄКПЛ. Це виключає в себе як обґрунтованість затримання (ст.ст.207, 208 КПК України), так застосування домашнього арешту (ст.181 КПК України) чи взяття під варту (ст.183 КПК України).

Як відомо, вирішення зазначених питань покладено КПК України на слідчого суддю. Разом з тим, його рішення не є запорукою дотримання належної правової процедури, а тому законодавством гарантовано можливість подання зацікавленою особою відповідної заяви до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відтак необхідно більш чітко окреслити механізм звернення до ЄСПЛ осіб, які вважають, що їх права порушено рішеннями слідчого судді. Практичне значення подібних наукових розвідок буде полягати у з’ясуванні того, на які особливості національної судової практики слід звернути увагу для її уніфікації та зменшення кількості порушень з боку держави Україна тих зобов’язань, які вона взяла на себе шляхом ратифікації ЄКПЛ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі аспекти охорони прав і свобод людини під час досудового розслідування, в тому числі шляхом кримінально-процесуальної діяльності слідчого судді, висвітлюються у працях українських вчених Ю. М. Грошевого, М. В. Даньшина, Я. П. Зейкана, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, Ю. В. Скрипіної, В. Т. Тертишника, С. Л. Шаренко, О. Г. Шило. Однак цілісного осмислення проблеми захисту права людини на свободу зокрема, шляхом оскарження рішень слідчого судді до ЄСПЛ, доки не проведено, тому вказане питання поки що не систематизоване і розроблене у в повному обсязі.

Мета статті – розкриття механізму захисту права людини на свободу і особисту недоторканість у розрізі вимог ст.5 ЄКПЛ. Це, в свою чергу, обумовлює розкриття процесуальних особливостей оскарження ухвал слідчого судді, які обмежують право людини на свободу і особисту недоторканість під час досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Судовий контроль за діяльністю органів обвинувачення є одним з найбільш ефективних засобів захисту прав і свобод людини під час досудового розслідування. Уособленням такого контролю у КПК України є процесуальна фігура слідчого судді. Відповідно до п.18 ч.1 ст.3 КПК України слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, - голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Разом з тим, законність дій самого слідчого судді, як представника держави, який здійснює правосуддя, може бути перевірена ЄСПЛ. При цьому необхідно зауважити, що ухвалення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [3] перетворила на складову національного законодавства не тільки ЄКПЛ, але й рішення ЄСПЛ. Адже згідно ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. українські суди застосовують при розгляді справ ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права [3].

Отже, слід розглянути, яким чином рішення слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, внаслідок яких обмежуються права людини на свободу й особисту недоторканість, передбачені ст.5 ЄКПЛ, можуть стати предметом розгляду ЄСПЛ. Для цього ми спочатку розглянемо відповідну нормативну базу, а після цього – релевантну практику ЄСПЛ по справах проти України.

Як зазначено у ст.5 ЄКПЛ, кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- a) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Умови, відповідно до яких порушення прав, передбачених ст.5 ЄКПЛ, дає особі юридичні підстави звернутися до ЄСПЛ, викладені у ст.35 ЄКПЛ. Так, відповідно до вимог ч.1 цієї статті, суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загально визнаними принципами міжнародного права, і впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Натомість згідно ч.2 ст.35 ЄКПЛ суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

- a) є анонімною; або
- b) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі. Окрім того, як зазначено у ч.3 ст.35 ЄКПЛ, суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

- a) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або Протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви; або
- b) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті.

Також відповідно до ч.4 ст.35 ЄКПЛ суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Відтак згідно ч.1 ст.35 ЄКПЛ звернення особи із заявою до ЄСПЛ у разі порушення слідчим суддею її прав, передбачених ст.5 ЄКПЛ, можливе лише за одночасної наявності двох ключових умов.

По-перше, таке звернення можливе тільки після вичерпання усіх національних засобів правового захисту. Йдеться, звичайно, насамперед, про апеляційне оскарження рішень слідчого судді. Згідно ч.1 ст.309 КПК України до ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування, належать ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 5⁻¹) застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- 7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;

- 9) арешт майна або відмову у ньому;
- 10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа - підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;
- 11) відсторонення від посади або відмову у ньому;
- 11¹) продовження відсторонення від посади;
- 12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;
- 13) закриття кримінального провадження на підставі частини дев'ятої статті 284 цього Кодексу.

Згідно ч. 2 ст. 309 КПК України під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі пункту 9¹ частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Натомість відповідно до ч.3 ст.309 КПК України скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

По-друге, згідно ч.1 ст.35 ЄКПЛ скарга до ЄСПЛ може бути подана впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Відтак слід зробити висновок, що скарга на рішення слідчого судді, яким, на думку заявника, було допущено порушення його прав, передбачених ст.5 ЄКПЛ, може бути подана впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні, тобто винесення рішення за апеляційною скаргою зацікавленої особи.

При розгляді скарги на рішення слідчого судді, яким обмежуються права людини, передбачені ст.5 ЄКПЛ, ЄСПЛ має перевірити не стільки те, чи дотримав слідчий суддя вимог національного законодавства України, скільки дотримання ним гарантій, передбачених ст.5 ЄКПЛ. Адже, незважаючи на те, що ч.1 ст.5 ЄКПЛ встановлено низку випадків, за яких можливе обмеження відповідних прав особи, практика ЄСПЛ по справах проти України дозволяє навести низку прикладів, коли рішення національного суду не відповідали зобов'язанням, взятим на себе Україною відповідно до вимог Конвенції.

Так, у рішенні по справі «Хайредінов проти України» від 14.10.2014 р. (заява № 38717/04) [4] ЄСПЛ зокрема, зазначив:

27. Для того, щоб позбавлення свободи не вважалось свавільним, додержання національного закону при його застосуванні є недостатнім. Такий захід має бути необхідним за конкретних обставин (див. рішення у справі «Нештак проти Словаччини» (Nestak v. Slovakia), N 65559/01, пункт 74, від 27 лютого 2007 року).

28. Таким чином, Суд вважає, що тримання під вартою у відповідності до підпункту (с) п. 1 ст. 5 Конвенції (995_004) має задовольняти вимогу пропорційності (див. рішення у справі «Ладент проти Польщі» (Ladent v. Poland), N 11036/03, пункт 55, ECHR 2008-... (витяги)). Наприклад, у справі «Амбрушкевич проти Польщі» (Ambruszkiewicz v. Poland) (N 38797/03, пункти 29-32, від 4 травня 2006 року) Суд розглядав питання, чи було взяття заявника під варту конче необхідним для забезпечення його присутності в суді та чи могли інші, менш суворі заходи бути достатніми для досягнення цієї цілі.

29. Повертаючись до справи, яка розглядається, Суд зазначає, що на момент взяття заявника під варту йому було близько двадцяти років, він не мав судимості та мав постійне місце проживання, де, як підтвердили місцеві органи влади, він мав добре налагоджені соціальні зв'язки. Як вбачається з відповідних постанов суду (див. вище пункти 10 та 11), жоден із цих факторів не брався до уваги національними судами при ухваленні ними рішення про взяття заявника під варту. Крім того, здійснюючи оцінку особистості заявника, національні суди вирішили посилаючись виключно на негативні характеристики та не враховували позитивні (див. вище пункт 10). Посилаючись на тяжкість обвинувачень та наявність ризику його ухилення від слідства і суду, національні суди не надали жодної оцінки беззаперечному дотриманню заявником вимог слідчого щодо явки до нього протягом більше ніж місяця до його затримання, а також відсутності будь-яких спроб з його сторони вплинути у будь-який спосіб на хід розслідування (див., для порівняння, рішення у справі «Павлік проти Словаччини» (Pavlik v. Slovakia), N 74827/01, пункт 95, від 30 січня 2007 року). Також не було розглянуто можливість застосування менш суворих запобіжних заходів, таких як підписка про невиїзд або застава, які могли б забезпечити доступність заявника для розслідування та судового розгляду.

30. У світлі вищезазначеного Суд вважає, що за обставин цієї справи національні органи влади не надали належного обґрунтування для виправдання позбавлення заявника свободи, яке відповідно вважається свавільним.

31. Відповідно Суд вважає, що у цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (995_004).

Аналогічним чином при розгляді справи «Луценко проти України» від 19.11.2012 р. (заява № 6492/11) [5] ЄСПЛ вказав, що:

3. У жодній із справ, що вивчалися, судом не було наведено індивідуальних підстав для підтвердження необхідності застосування тримання під вартою. У справі Луценка суд лише зазначив, що: «у матеріалах

справи є дані, які вказують на можливість того, що Юрій Луценко особисто та через інших осіб може в майбутньому завадити виконанню процесуальних рішень по справі, а також впливати на свідків». Це, очевидно, не є індивідуальним обґрунтуванням законності застосування тримання під вартою відповідно до конкретних фактів справи, чого вимагає Європейський суд з прав людини.

4. У справі Ю. Луценка слідчий встановив йому і його адвокату «графік», який визначає, які саме сторінки справи вони мають читати кожного дня у підготовці до захисту. Він також надавав їм доступ лише до матеріалів, призначених для ознайомлення у певний день. Слідчий не взяв до уваги той факт, що в адвоката можуть бути й інші зобов'язання, які можуть перешкоджати його підготовці до справи у визначені часові проміжки. Захист не отримав власну копію матеріалів; як у справі Луценка, так і у справі Корнійчука їм не було дозволено фотографувати або робити копії матеріалів чи їх частин. Під час підготовки та судового розгляду у розпорядженні адвоката будуть лише його особисті записи, зроблені від руки.

Як зазначалось у пункті 3 вище, суд обґрунтував тримання під вартою Луценка тим фактом, що він та його адвокат занадто повільно ознайомилися з матеріалами справи, затримуючи тим самим початок судового процесу і не виконуючи процесуальне рішення слідчого.

Те, що слідчий має право визначати, як і коли обвинувачений та його адвокат повинні готуватися до судового процесу, є нечуваним і повинно становити порушення пункту 3b статті 6 ЄКПЛ повинно бути не процесуальним рішенням слідчого або прокурора, а правом обвинуваченого і його адвоката. Те, що адвокат не має власної копії матеріалів справи і доступу до всіх матеріалів одночасно, створює несправедливі умови роботи та нерівне положення сторін кримінального процесу.

Як вбачається із наведених рішень ЄСПЛ, підставою для визнання наявності порушень ч.1 ст.5 ЄКПЛ стало, насамперед, обрання заявникові запобіжного заходу, явно непропорційного тим завданням кримінального провадження, задля виконання яких обирався відповідний запобіжний захід. Так, не можна визнати обґрунтованим взяття заявників під варту за тих умов, що вони добровільно з'являлися до органів досудового розслідування для проведення процесуальних дій, не вчиняли ніяких дій, які б могли зашкодити цілям кримінального провадження чи свідчити про їхні наміри перешкоджати слідству, переховуватися від правосуддя, тощо. Відтак, слід зробити висновок, що формальне дотримання слідчим суддею норм національного законодавства під час застосування заходів процесуального примусу, є необхідною, але недостатньою умовою правового характеру цього рішення. Тому порушення слідчим суддею як представником держави, уповноваженим на відправлення правосуддя, гарантій, встановлених ст.5 ЄКПЛ, є підставою для звернення зацікавленої особи до ЄСПЛ навіть до постановлення підсумкового процесуального рішення по суті справи.

Висновки та перспективи. Рішення слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження можуть бути предметом розгляду ЄСПЛ за умови дотримання вимог ст. 35 ЄКПЛ щодо прийнятності такої заяви. Для цього необхідно вичерпати засоби національного захисту та подати відповідну заяву в межах строків, передбачених ст.35 ЄКПЛ. При розгляді зазначеної заяви предметом уваги ЄСПЛ буде насамперед не дотримання слідчим суддею вимог національного законодавства України, а відповідність процесуального рішення про обмеження прав заявника положенням ст.5 ЄКПЛ.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. Ратифікована : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?find=1&text=юрисдикц#w1_3
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 14.10. 2014 року по справі «Хайредінов проти України» (заява № 38717/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665#Text
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 19.11. 2012 року по справі «Луценко проти України» (заява № 6492/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852#Text